

Golven van geweld

Het conflict in de Molukken

– Ron Habiboe –

Transparant 14.1 (februari 2003) 4-7

[4] Toen in januari 1999 het nieuws over het geweld in de Molukken bekend werd in Nederland, overheerste ongeloof bij al degenen die zich bij de Molukken betrokken beelden. Geschokt en vol verbazing namen zij kennis van de ontwikkelingen in de Molukken, waar volgens het algemene beeld moslims en christenen sinds eeuwen met elkaar in vrede leefden. Ron Habiboe ontwaart de economische, sociale, etnische en politieke lijnen die in het conflict in de Molukken door elkaar lopen en maakt een voorlopige balans op.

In de Molukken leven moslims en christenen van oudsher zonder uitzondering apart in eigen gemeenschappen. In dorpen met een gemengd moslim-christelijke bevolking leven moslims en christenen in afzonderlijke woongebieden. Tussen de gemeenschappen was wel sprake van vrij onderling sociaal, economisch en fysiek verkeer. Op 19 januari 1999 kwam daaraan een einde. Een ordinaire ruzie tussen een moslim-immigrant en een christelijke Ambonees in Ambonstad werd voortgezet als een vechtpartij tussen twee wijken, om zich vervolgens binnen korte tijd als een strijd tussen moslims en christenen over het gehele eiland Ambon, naburige eilanden en uiteindelijk over de gehele Molukken te verspreiden. De Molukken zijn nu verdeeld in strikt van elkaar gescheiden christen- en moslimterritoria. Iedere geloofs-gemeenschap heeft zijn eigen krant, eigen dokters en zijn eigen winkeltjes.

Op dit moment is er reeds geruime tijd sprake van relatieve rust in grote delen van de Molukken. In het noorden en zuiden van de Molukse archipel zijn veel vluchtelingen inmiddels weer naar hun eilanden teruggekeerd. In de Midden-Molukken bepaalt de onzekere veiligheidstoestand nog een groot deel van het dagelijks leven.

Bestaande onvrede

Het conflict in de Molukken kwam voort uit onvrede bij de bevolking op economisch, sociaal, politiek en etnisch terrein. Per gebied in de Molukken verschilde het accent; zo ontstond het conflict in de Noord-Molukken vanuit tegenstrijdige etnische en politiek-bestuurlijke belangen. In de Midden-Molukken speelden (sociaal-)economische factoren een grote rol.

De teelt van kruidnagelen is van oudsher het handelsmerk van de Molukken. De opbrengst van de kruidnagelooft werd door Molukse boeren voornamelijk gebruikt voor incidentele, grotere uitgaven zoals het schoolgeld voor kinderen of de aanschaf van een televisietoestel. Nadat de opkoop van kruidnagelen begin jaren negentig door een zoon van toenmalig president van Indonesië Soeharto min of meer werd gemonopoliseerd, daalde de kruidnagelprijs 20 sterk dat het herhaaldelijk voorkwam dat de bevolking de kruidnagelen aan de boom liet verrotten omdat het niet de moeite loonde om deze te oogsten.

Daarnaast verleende de centrale overheid in de jaren negentig verschillende malen toestemming aan buitenlandse ondernemingen om in de Midden-Molukken grondstoffen te exploiteren zonder dat het lokale bestuur of de plaatselijke bevolking hierin waren gekend. Zo kon het gebeuren dat nietsvermoedende mensen, op weg naar hun stukje land, stuitten op een bordje 'verboden te betreden' en hun land niet kon bewerken omdat er proefboringen plaatsvonden.

In 1997 brak in Zuidoost-Azië de economische crisis uit. Ook Indonesië en de Molukken werden hierdoor getroffen. De kosten van levensonderhoud stegen, terwijl de lonen - voor

wie het geluk had zijn baan te behouden – in het gunstigste geval gelijk bleven. Het vertrouwen dat de bevolking van de Molukken in de overheid had, raakte beschadigd en de onvrede over de economische situatie groeide.

Breuk met het verleden

Op Ambon had het conflict voor een deel ook een koloniale achtergrond. Vanaf het einde van de negentiende eeuw was een steeds groter deel van de Ambonese christengemeenschap – de bevolking van de Ambonse eilanden bestond voor circa 50% uit christenen en 50% uit moslims – als soldaat of ambtenaar geïncorporeerd in het koloniaal bestuur. Tot aan de soevereiniteitsoverdracht in december 1949 hadden de christelijke Ambonezen op verscheidene terreinen een bevoorrechte positie, terwijl het koloniaal bestuur moslims over het algemeen links liet liggen. Met het aantreden van een eigen onafhankelijke Indonesische regering kwam aan deze situatie een einde en in de jaren negentig had de Molukse moslimbevolking haar achterstand op de christenen in met name sociaal-maatschappelijk en politiek-bestuurlijk opzicht grotendeels ingehaald.[5]

Een klein jaar voor het uitbreken van het conflict in de Molukken was er in Indonesië nog een andere breuk met het verleden. In 1998 maakte de democratische hervormingsbeweging, aangeduid als de Reformasi, een einde aan het ruim dertig jaar durend bewind van president Soeharto. De machtswisseling tussen Soeharto en zijn opvolger, de technocraat B.J. Habibie, ging gepaard met een zeker gezagsvacuüm waarin verschillende economische en politieke facties van de oude elite hun belangen probeerden veilig te stellen. Fundamentalistisch-religieuze organisaties kregen meer speelruimte in Indonesië, terwijl de Reformasi-beweging onder meer de oude machtspositie van het Indonesische leger onder druk zette. Deze situatie heeft mede geleid tot het onvermogen bij bestuur, politie en leger om het geweld in de Molukken in de kiem te smoren en effectief te bestrijden.

Immigranten en geloof

In tijden van economische malaise wordt vaak gezocht naar een zondebok, liefst een bevolkingsgroep met een andere etnische achtergrond. Toen het conflict op met name Ambon in alle hevigheid uitbarstte, richtte het geweld zich vooral op immigranten uit Zuid-Sulawesi, veelal aangeduid als BBM-ers (etnische Butonezen, Buginezen en Makassarers). De beelden die in februari en maart 1999 op de Nederlandse televisie te zien waren, lieten hoofdzakelijk BBM-vluchtelingen zien die het vege lijf probeerden te redden door desnoods nog langs ankerkabels aan boord van schepen te klimmen om van Ambon weg te komen.

Migranten uit Zuid-Sulawesi waren van oudsher op Ambon en elders in de Molukken woonachtig, maar tijdens de jaren zeventig nam hun aantal gestaag toe. Het betrof hier geen nieuwkomers via het transmigratieplan van de Indonesische overheid, maar veelal migranten die tijdens de economische bloeiperiode in Indonesië op zoek gingen naar werk in economisch centrum Ambon. Op Ambon wisten zij zich als groep een stevige plaats te verwerven in de kleine en middelgrote markthandel. Bijna zonder uitzondering belijden deze migranten de islamitische godsdienst. Aan de vooravond van het conflict in de Molukken was door deze migratie de numerieke verhouding tussen moslims en christenen op Ambon veranderd in circa 60% moslims en 40% christenen.

Toen christelijke Ambonezen in januari 1999 slaags raakten met moslim-migranten, zijn moslim-Ambonezen hun broeders in het geloof gaan bijstaan. Hoewel het conflict in de Molukken aanvankelijk geen geloofsconflict was maar een etnisch karakter had, kreeg het nu wel de dimensie van een christen-moslim tegenstelling.

Golven van geweld

De voedingsbodem van het conflict in de Molukken werd gevormd door nieuwe verhoudingen tussen moslims en christenen in de Molukken op sociaakmaatschappelijk en politiek-bestuurlijk gebied, alsmede hun onderlinge gewijzigde numerieke verhouding, in een tijd waarin de broekriem strak moest worden aangehaald. De aanleiding van het conflict was de ordinaire ruzie in Ambon-stad, maar daarnaast is wel geopperd dat Ambonese criminele bendeleden uit Jakarta, die eind 1998 tijdelijk naar Ambon waren teruggekeerd, als betaalde provocateurs hebben bijgedragen aan het onderlinge wantrouwen tussen moslims en christenen en hen hebben aangezet tot geweld. Een sluitend bewijs hiervoor is echter nog niet geleverd.

De periode vanaf 19 januari 1999 tot november 2002 kan worden omschreven als een tijd waarin periodes van geweld en relatieve rust elkaar afwisselden. Aanvankelijk gingen de strijdende partijen elkaar te lijf met hoofdzakelijk eigengemaakte slag-, steek- en vuurwapens. Al snel vonden ook moderne vuurwapens hun weg naar de strijdende partijen en kreeg het geweld een modern karakter. Sinds geruime tijd vindt het geweld ook plaats in de vorm van bomaanslagen. Een andere nieuwe dimensie kreeg het conflict in de Molukken toen moslims in mei 2000 steun kregen vanuit Java van de zogeheten Laskar Jihad. Deze fundamentalistische moslingroepering kwam met manschappen de moslims in de Molukken ondersteunen in de strijd tegen de christenen. Abdurrachman Wahid, die in oktober 1999 Habibie was opgevolgd als president van Indonesië, kon niet voorkomen dat ondanks zijn verbod daartoe enkele duizenden leden van de Laskar Jihad naar de Molukken afreisden en daar bijdroegen aan opnieuw opblazend geweld.

Bijna vier jaar van geweld in de Molukken heeft geleid tot vijf- tot negenduizend doden. Bijna vijfhonderdduizend mensen, circa een kwart van het totale aantal inwoners van de [6] Molukken, raakten op drift. Deze vluchtelingen vonden tijdelijk bescherming elders in de Molukken of in naburige provincies zoals in Noord- en Zuid-Sulawesi en Papua. Ook strandden vluchtelingen uiteindelijk in Bali, Java, Australië en zelfs Nederland. Deze vluchtelingen behoeven voedsel, onderdak, medische verzorging, onderwijsfaciliteiten en mogelijkheden om zelf in hun levensonderhoud te voorzien. De hulp en steun voor hen is afkomstig van de verantwoordelijke Indonesische autoriteiten en allerlei internationale hulporganisaties, maar is niet toereikend. Naast menselijk leed is er ook sprake van enorme materiële schade. Vele dorpen zijn afgebrand en de infrastructuur is in veel opzichten verwoest.

Het Malino II-akkoord

Met de reeds eerder genoemde vruchtbare bodem in de Molukken is wel het uitbreken van het conflict voor een groot deel verklaard, maar het geweld heeft kunnen aanhouden mede dankzij een gezagsvacuüm.

Al vlak na het uitbreken van het conflict in de Molukken zijn er van verschillende kanten vergeefse pogingen gedaan om het geweld te stoppen en tot een oplossing te komen. Een eerste doorbraak bij het zoeken naar een oplossing voor het conflict kwam pas in februari 2002. Op initiatief en door de stuwende kracht van twee ministers, Susilo Bambang Yudhoyono (Politiek en Veiligheidszaken) en Yusuf Kalla (Sociaal Welzijn), kwam een dialoog op gang tussen verschillende leiders uit de beide geloofsgemeenschappen in de Molukken. Dit leidde op 11 en 12 februari tot besprekingen in Malino (Sulawesi), die resulteerden in het zogeheten Molukken- of Malino II-akkoord. Met dit akkoord, dat elf punten omvatte, kwam een document beschikbaar waarin leiders van beide geloofsgemeenschappen in de Molukken én de Indonesische regering zich committeerden aan het beeindigen van het geweld, in een poging om het conflict in de Molukken tot een oplossing te brengen.

Uiteraard was niet iedereen in de Molukken tevreden met het Malino II-akkoord. De kritiek kwam vanuit beide gemeenschappen. De moslim hardliners, waaronder de Laskar-

jihad, hadden zware kritiek op de moslimdelegatie, die niet representatief zou zijn geweest en waawan verschillende leden zouden zijn omgekocht, en wezen het gehele akkoord van de hand. Het door christenen gedomineerde Front Kedaulatom Maluku (FKM), een in december 2000 opgerichte politieke organisatie die streeft naar erkenning van de in 1950 geproclameerde onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken (RMS), was het oneens met de in het akkoord afgesproken ontmanteling van haar organisatie. Door verschillende moslimhardliners worden de aanhangers van de RMS beschouwd als regisseurs van het conflict in de Molukken.

Euforie en escalatie in april 2002

Hoewel bij de terugkeer van de delegatieleden uit Malino op Ambon door kleine groepen uiting werd gegeven aan onvrede, leek het Malino II-akkoord wel aan te slaan bij de meerderheid van de bevolking. Die was reeds geruime tijd het conflict en geweld meer dan beu. Eind februari vonden er enkele verzoeningsontmoetingen plaats tussen bewoners uit dorpen die tot kort daarvoor elkaar naar het leven stonden. Er ontstonden spontane optochten van moslims en christenen die gezamenlijk door Ambon-stad en omgeving trokken en zich niet lieten tegenhouden door religieus-geografische grenzen. Moslims kwamen in christelijk gebied en andersom. Een groot deel van de bevolking op Ambon verkeerde in euforische stemming. Vanaf maart sloeg de situatie weer om als gevolg van incidenten die aantoonde dat nog niet iedereen de tijd rijp achtte voor vrede. Na de explosie van een bom op een gemengd christelijk-islamitische markt in Ambon-stad trok een deel van de christelijke gemeenschap, teleurgesteld over het uitblijven van bescherming, naar het kantoor van de gouverneur van de Molukken en stak uit woede het gebouw in brand.

De gespannen toestand in Ambon hield aan omdat verwacht werd dat de FKM met een ceremoniële vlaghijsing de proclamatie van de RMS zou herdenken, tot verwachte woede van een groot deel van de moslimbevolking. Inderdaad werd op 25 april 2002 in de wijk Kudamati (Ambon-stad) en op verschillende andere plaatsen de RMS-vierkleur gehesen en werden trossen ballonnen in de kleuren van de RMS-vlag de lucht in gelaten. Verschillende FKM-sympathisanten werden door de politie gearresteerd en op veel plaatsen in Ambon liep de spanning hoog op. De spanning bereikte een climax toen, na een ophitsende redevoering van Laskar Jihad-leider Ja'far Umar Thalib, in de nacht van 27 op 28 april het dorpje Soya werd aangevallen door een groep gemaskerde mannen. Bij deze aanval vonden twaalf bewoners de dood, onder wie vrouwen en kinderen, raakten negen mensen gewond en werden twintig huizen en de oude protestantse kerk verwoest. Daarop werden Thalib en FKM-leider Alex Manuputty gearresteerd en voor de rechter gebracht. Thalib staat terecht op beschuldiging van onder meer het tegen elkaar opzetten van bevolkingsgroepen. Manuputty en een naaste medewerker staan terecht voor separatisme en samenzwering tegen de staat. Hoewel sinds april 2002 nog tal van gewelddadige incidenten plaatsvonden, kan inmiddels worden gesproken van een relatief rustige periode in de Molukken sindsdien.

Internationale aandacht

Niet lang na het uitbreken van het conflict in de Molukken, toen voor velen duidelijk werd dat noch de politie, noch het leger, noch de Indonesische regering een einde kon maken aan het geweld, werd door met name de christelijke gemeenschap gevraagd om interventie door de Verenigde Naties (VN). De moslimgemeenschap wees van meet af aan in meerderheid VN-interventie met klem van de hand, omdat in haar optiek de VN gemene zaak zou maken met de christenen. De Indonesische regering wees buitenlandse interventie af omdat zij het conflict in de Molukken als een interne aangelegenheid beschouwde. De rol van de internationale gemeenschap moest zich derhalve beperken tot hulpverlening en het zenden van enkele delegaties.

De gebeurtenissen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten en de bomaanslag op Bali op 12 oktober 2002 hebben er in belangrijke mate toe bijgedragen dat inmiddels op indirecte wijze toch buitenlandse interventie plaatsvindt. De aandacht van de internationale gemeenschap is zich meer en meer op Indonesië gaan richten en de Indonesische regering wordt in toenemende mate onder druk gezet om actie te ondernemen tegen het terrorisme. Als gevolg hiervan ondervinden religieuze hardline-organisaties in Indonesië meer en meer tegenstand, hetgeen ook zijn weerslag op de situatie in de Molukken heeft.

Enkele dagen na de bomaanslag op Bali werd bekendgemaakt dat de Laskar Jihad en haar moederorganisatie Forum Komunileasi Ahlus Sunnah wal Jamaah zichzelf hadden opgeheven. In de Indonesische media verschenen op 15 oktober ook berichten over het vertrek van een groep van ongeveer twaalfhonderd leden van de voormalige Laskar Jihad uit Ambon. Enkele dagen daarna werden dertien leden van de zogeheten Coker-gangstergroep uit de wijk Kudamati, het FKM bolwerk in Ambon-stad, gearresteerd. Verschillende gearresteerde Coker-leden bekenden dat zij betrokken waren geweest bij tal van geweldplegingen in Ambon, waaronder de aanval op Soya en verschillende bomaanslagen in Ambon-stad.

De gearresteerde Coker-leden roerden ook een ander heikel punt in het conflict aan. Enkele van hen hebben verklaard dat zij door een speciale elite-eenheid van het leger, Kopassus, zijn opgeleid en gefinancierd. Vanaf 1999 zijn dikwijls vermoedens geuit over betrokkenheid van het leger bij geweldsincidenten in de Molukken. Wellicht dat de zeer recent gearresteerde leider van de Coker-bende meer licht zal laten schijnen over de rol van het Indonesische leger in het conflict in de Molukken. In afwachting van meer antwoorden en oplossingen van het conflict heeft een deel van de bevolking in de Molukken inmiddels een voorzichtige stap gezet in de richting van verzoening door onderlinge banden te herstellen via het traditionele gewoonterecht de adat.

Personalia

Drs. Ron Habiboe (1955) studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden met Indonesië en de Molukken als regionale specialisatie. Publicaties van zijn hand zijn te vinden in A.H.P. Clemens en J.Th. Lindblad (red.), *Het belang van de buitengewesten. Economische expansie en koloniale staatsvorming in de buitengewesten van Nederlands-Indië 1870-1942* (Amsterdam 1989) en *Tijdelijk verblijf De opvang van Molukkers in Nederland 1951* (Amsterdam, 1991). Momenteel is hij werkzaam bij het Moluccan Information and Documentation Center (MIDC) te Utrecht.

Aanbevolen leesmateriaal

Bohm, C.J., *Brief chronicle of the unrest in the Moluccas 1999-2001* (Crisis Centre Diocese of Amboina, Ambon June 14, 2002).

Dagelijkse korte weergave van het nieuws over de Molukken (1999-januari 2003) in 'Archief' op <http://www.infomaluku.net>.

'Indonesia: overcoming murder and chaos in Maluku', *ICG Asia report* 10 (Jakarta/Brussels, 19 december 2000).

Manuhutu, Wim (e.a.), *Maluku manis Maluku menangis. De Molukken in crisis* (Utrecht, 2000).

Marshall, Andrew, 'The threat of Jaffar', *The New York Times Magazine* 10 maart 2002.

Steijlen, Fridus, *Kerusuhan. Het misverstand over de Molukse onrust* (Utrecht, 2001).

Yayasan Al-Mukim, *Tragedi Ambon* (Jakarta, 1999).